

Аграрний сектор економіки радянської України

19. СУРСФСР.-М., 1922.-№75.
20. Двенадцатый съезд РКП(б). 17-25 апрет 1923 г. Стенографический отчет- М., 1968- 400 с.
21. Исторический архив.—1962.—№1.— 80 с.
22. VII губернский съезд Советов Полтавщины. 6-11 января 1924.- Полтава: Голос труда, 1924- 48 с.
23. Вестник агитации и пропаганды.-1922.- №2-3.
24. Кактынь А. Письмо из Украины. Хлеб насущный. //Экономическая жизнь.-1922.-№1- с. 1-5.
25. Пешехонов А.В. Сравнительная тяжесть натуральных налогов 1921 года для различных групп крестьянства. —Х, 1922. — 17 с.
26. СУ РСФСР. -М, 1921. -№78.
27. Народное государственное хозяйство СССР в 1922-1923 г. - М., 1923. - 800 с.

Лазуренко В.М. (м.Черкаси)

Особливості участі заможного селянства України у виборчому процесі у 1921-1923 роках

Аналізуючи політику радянської влади по відношенню до заможних селянських груп, особливим чином слід детально зупинитися на специфіці тогочасного радянського виборчого законодавства та на більшовицькій моделі тодішніх виборчих кампаній.

Одним з найголовніших завдань, яке постало перед більшовиками після встановлення радянської влади в Україні на початку 20-х років, було забезпечення свого впливу в органах місцевої влади. Проте, практика утворення рад робітничих і селянських депутатів свідчила про те, що туди обирались представники з різними політичними поглядами та теоретичною підготовкою. Наявність такої строкатості у радах заважала більшовиками проводити свою антидемократичну політику. Головним чином, це стосувалось сільських рад, де "особливу активність проявляли заможні селяни, а це становило найбільшу загрозу для існуючого режиму" [1].

Тому залучення селян до діяльності в радах вимагало здійснення вибору за ознакою їх революційності, шляхом маніпулювання з нормами представництва, незаконного позбавлення виборчих прав, висування партійних кандидатур і відведення небажаних кандидатів на виборах у ради.

Українське село через слабкість партійного апарату при формуванні потрібного складу рад нагтовхувалось в ці роки на значні труднощі. Проаналізувавши дану ситуацію, тодішнє вище українське партійне керівництво прийняло за доцільне створення, паралельно з радами та партійними осередками, організацій безземельних і малоземельних селян. Згодом ця організація була перейменована в сумнозвісний Комітет Незаможних Селян (КНС).

Однією з головних функцій КНС було сприяння та контроль за діяльністю сільських рад [2]. Саме такий взаємоконтроль між КНС і сільськими радами під керівництвом партійних органів забезпечував останнім монопольну владу, що в свою чергу негативно відображалось на соціально-економічному та політичному становищі заможних груп українського села.

Відразу по закінченні організаційного періоду перед комнезамами було поставлене завдання по оволодінню виконкомом рад шляхом широкої їх участі у виборчих комісіях та перевірці списків виборців. Відповідно до цього на загальних зборах КНС затверджувався єдиний список для голосування при виборах кандидатів. За їх же вимогою із списків виключались і позбавлялись виборчих прав кандидатури, що становили будь-яку загрозу для більшовицького режиму, і в першу чергу, це було економічно міцне, заможне селянство (термінологічно дане селянство на початку 20-х років визначалось як "куркульство") [2]. Одночасно така виборча система давала змогу КНС забезпечити більшість потрібних їм представників у радах.

Захопивши ради та забезпечивши в них чисельну перевагу, організації КНС проводили на селі власну диктатуру, перетворюючись, таким чином, фактично на головний орган влади на селі Найголовнішим ворогом КНС на селі було заможне селянство, а тому не допущення його до участі в роботі рад було для них одним із першочергових завдань.

Впровадження нової економічної політики та викликане нею економічне зміцнення селян-власників спричинило значну активізацію останніх до оволодіння політичною владою. Економічне зміцнення селян-власників в умовах НЕПу викликало занепокоєння в учасників травневого (1922 р.) пленуму ЦК КП(б) України. В резолюції пленуму зазначалось, що прагнення заможних групу" села будуть "спрямовані в бік оволодіння політичною владою, проникнення в ради і витіснення з них біднішої частини села. Розгромлене в повстанському русі проти радянської влади дезорганізоване новою економічною політикою, яка вибила ґрунт з-під ніг бандитизму, куркульство, що знаходить свою ідеологічну оболонку в петлюрівщині, спрямовує свою увагу в бік легального

Аграрний сектор ештшій».^..... г

вростання в радянський апарат, поступового повільного оволодіння ним, кооперацією, школою, освітніми організаціями на селі і господарськими органами та апаратами, зв'язаними з життям українського села. Цьому натискові куркульсько-петлюрівської стихії наша партія зможе вчинити опір тільки в тому разі, якщо вона на селі буде, як і раніше, спиратися на верстви батрацтва і незаможного селянства, якщо вона зуміє в гіршому разі нейтралізувати, а в кращому разі викликати політичні симпатії збоку переважної маси середняцьких господарств" [3].

Залученням членів КНС до рад державна партія попереджувала прояв політичної активності основної селянської маси. У результаті кампанії перевиборів до рад (1921-1923 рр.) українське село було перетворене на арену боротьби за владу між членами КНС з одного боку та заможними групами селянства з іншої. Осіння (1921 р.) передвиборча кампанія на селі проводилась під гаслом завоювання рад незаможниками спільно з частиною середняцького селянства та перетворення їх на органи, спроможні приборкати закономірно зростаючу політичну активність економічно зміцненого заможного селянства.

Соціологічне анкетне опитування, яке проводилося в ряді губерній України в 1922 році, зафіксувало низку особливостей проведення передвиборчої кампанії заможним селянством. Одне із запитань анкетування стосовно даного аспекту звучало так: "Якими способами і прийомами (бандитизм, терор, через підставних осіб, підкуп, відкритою атакою на зібраннях) куркульство просувається до влади та оволодінню закладами села?". Аналіз запитання призводить до наступних констатацій. Найпоширенішим прийомом, яким користувалось заможне селянство при просуванні до місцевих рад була "агітація під час проведення виборів" [4]. Майже всі анкетовані губернії наголошували про надзвичайну ерудованість та освідченість, яка проявлялась в красномовстві заможного селянина. Власне красномовство вони реалізовували найовніше під час виборчих кампаній на сходках села. Сковородецька волость Роменської губернії стосовно способів і прийомів якими користувалось заможне селянство під час виборчих кампаній так і зазначала: "традиційно красномовством" [5]. А Стадикопетаттовська волость цієї ж губернії відносно вище приведеного доповнювала: "красномовством на сходках, але тільки не бандитизмом" [6]. Аналогічні дані приводяться й іншими анкетованими губерніями [7]. Дані соціологічного анкетування 1922 року показують, що власну передвиборчу кампанію заможні групи села проводили, як правило, цивілізованими та демократичними, з точки зору сьогодення, методами, заручаючись при цьому підтримкою односельчан в ході переконливих виступів на зібраннях, сходках, в громадських місцях тощо.

З приводу участі заможного селянства у виборчому процесі Запорозький волосний комітет КП(б) України в 1922 році зазначав наступне. "Раніше куркульство просувалось до влади дякуючи бандитському терору. Бандитизм заважав біднякам і незаможникам добре зорганізуватися для того, щоб оволодіти закладами села. Нині переважно куркулі потрапляють до влади організованим способом, відкритою атакою на зібраннях; на сходках чи зібраннях вони намагаються бути завжди на передньому плані, багато говорити, щоб показати діловитість. До того ж використовують підпаду під їх вплив бідноту. Саме такий спосіб існує у куркулів, щоб потрапити до влади. Але все це зробити їм мало вдається. В нинішній час, за незначним виключенням, у волосних центрах у влади незаможники і біднота, комуністи. Вже починають переходити в руки незаможних і сільськогосподарські організації такі як: кооперативи та інші сільськогосподарські товариства. Незаможні, в особливості сильно економічно, а це значить об'єднані в колективи, паралізували куркульські тенденції до влади. Лише в окремих від волосних центрів невеликих селах, значно багатих та хуторах в сільських радах сидять куркулі. Однак їх робота проходить під керівництвом волосних виконкомів, звідси ініціативи, куркульської, проявити вони не можуть" [8]. Великий відсоток відкритих виступів на зібраннях безперечно вказує на деяку організованість заможних селянських груп.

Окрім красномовства, заможне селянство завойовувало власний авторитет і фактом своєї великої економічної переваги. Тому, наголошує Сквирська волость Київської губернії, "в нелегально-підпільному впливі куркулів не потребує і де потрібно має достатньо самовпевненості, щоб піти у відкриту атаку. Гасло його відоме: "Ваш час пройшов, награвували і досить. Тепер потрібно господарство відбудувати. І повинності, і податки, та і різна допомога голодуючим, - щоб порівну, по справедливості" [9].

Зажожні селянські групи, проводячи агітаційну передвиборчу кампанію, відкритими виступами намагались довести людям ганебність і шкідливість політики радянської влади в аграрному секторі економіки, а зокрема і у всій державі в цілому. Критики з їх сторони зазнавали незаможні селяни, які стояли на чолі керівництва місцевих органів влади [10]. Заможник прямо говорив: "Геть ледарів та злиднів, потрібно ставити до влади людей та господарів" [11].

В ряді анкетованих губерній України прояви зростання активності заможного селянства до захоплення влади в радах не були зафіксовані. Наприклад, Ново-Троїцька волость Донецького та Адамовська і Холодівська волості Катеринославського губкомів КП(б) України відносно даних проявів так і зазначали: "не спостерігається".[12]

Аграрний сектор економіки радянської України

Слід відмітити той факт, що партійні організації в ході передвиборчих кампаній в 1921-1922 роках штучно створювали напругу в суспільстві, акцентуючи увагу на тій небезпеці, яку можуть становити заможні селянські елементи в разі проходження їх до керівних органів місцевих рад. Все це не завжди відповідало дійсності. В грудні 1922 року інструктор ЦК КП(б) України товарищ Ікс, доповідаючи про наслідки обстеження соціально-економічних та політичних процесів в Одеській губернії відносно виборів в сільські ради зазначав: "Необхідно, однак, визнати, що та напруга, яку створили парторганізації в Одеській губернії для проведення перевиборів рад, далеко не відповідала дійсним розмірам небезпеки захоплення влади куркулями. Куркульство, якщо не вважати виняткових випадків, яке підтвержувало тільки загальне правило, не робило серйозних спроб пролізти в Ради. Самі агресивні прояви активності куркульства обмежувались спробами в деяких місцях проводити в керівника сільради поміркованого чи поступливого комнезамозника" [13].

В боротьбі за виборні місця в керівних органах влади заможні групи села головним чином спиралися на середняків, про що переконливо свідчать дані Волинського, Катеринославського, Запорізького, Київського губкомів зібрані в об'їзниках ЦК КП(б) України [14]. Спостерігалась значна підтримка заможного селянства і зі сторони бідніших груп села, а також сільської інтелігенції [15].

Перевибори рад у 1922 році для радянської влади пройшли більш успішно. Особлива увага в ході їх підготовки була звернена на активізацію широких мас селянства. З метою обмеження допуску заможних селян до влади у більшості районів України створювалися спеціальні перевіркові комісії, які відіграли велику роль у так званому більшовицькому "звільненні рад" від представників даного селянства [16]. Головним завданням згаданих комісій було виявлення та вилучення зі списків виборців тих осіб, які були небезпечними для більшовицького режиму. Саме під згадану категорію осіб найчастіше підпадало тодішнє заможне селянство.

Наслідком перевиборчої кампанії 1921-1922 років, як і було заплановано владою, стало відсторонення від участі в керівних органах рад значної частини заможного селянства. Натомість, переобрані в ці роки сільські ради складались, переважно, із представників комітетів незаможних селян, середняцького селянства, бідноти, робітників та зовсім незначної кількості представників заможних селянських груп ("куркульства").

За даними осіннього 1923 року вибіркового обстеження комнезамів, чисельний та соціальний склад сільських рад розташовувався наступним чином. Серед представників соціальних груп домінували члени КНС (по Україні, в цілому, кількість їх представників становила 4559 осіб), за ними з незначним відривом розташовувалось середняцьке селянство (по Україні, в цілому, - це 4062 особи) [17]. Третю позицію займало бідняцьке селянство та робітництво (по Україні, в цілому, - 973 особи) [18]. Найменшу кількість своїх представників в сільських радах, як і планувалось більшовицькою партією, становило заможне, економічно міцне селянство (термінологічно визначалося на той час воно як "куркульство"). В цілому, по Україні остання група мала лише 342 своїх представників [19]. Найбільше представництво заможного селянства в складі членів сільських рад було зафіксовано в Донецькій (77 осіб), Полтавській (60 осіб) та Київській (48 осіб) губерніях. Найменше представництво заможних селян було у Волинській губернії (лише 7 осіб) [20].

Попередні висновки по вивченню соціально-економічних угруповань села, подані в 1923 році Волинським губкомом КП(б) У в ЦК КП(б) України, щодо соціального становища на Волині після чергової виборчої кампанії свідчили: "Як політичне угруповання, куркульство від участі в керівництві громадським життям села повсюдно усунуте. Проте, спроби куркульства потрапити у керівні сільські органи спостерігаються " [21].

Найменша, а точніше наймінімальніша кількість представників заможного селянства на 1923 рік, була представлена в складі президій сільських рад. Із дев'яти тодішніх губерній України лише в чотирьох з них (Донецька, Катеринославська, Київська та Харківська), та і то виключно лише по одній особі, в складі президій сільських рад було представлено заможне селянство ("куркульство") [22].

Характеризуючи представництво в сільрадах заможного селянства, не слід забувати, що до заможного селянства за своєю економічною міццю тяжіло і середняцьке селянство. В цілому, по Україні 28% середняцького селянства за даними на 1923 рік, підтримували економічно міцне заможне селянство [23].

Нова економічна політика, яка сприяла господарському відродженню України, викликала політичну стурбованість вищого партійного середовища держави. Адже ринкові засади закладені в основу НЕПу, сприяли економічному росту селянських господарств і цим самим перетворенню їх у вагомий політичну силу на селі, яка своїми діями була здатна протистояти всій радянській системі та її експериментальним реформам в аграрному секторі економіки держави. Тому основними завданнями, які ставились перед комітетами незаможних селян на Третньому Всеукраїнському з'їзді КНС в 1923 році було подальше обмеження представництва в органах місцевої влади на селі економічно міцного заможного селянства.

Окрім недієздатних осіб, що звичайно позбавлялись виборчих прав, в УСРР громадянських виборчих прав не мали також особи, які були визнані небезпечними для радянського режиму - це так званий "нетрудовий елемент", тобто ті, що використовували у власному господарстві найману працю, жили на доходи з капіталу або підприємництва. Ця категорія громадян, а це в переважній

Аграрний сектор економіки радянської України

більшості вище заможне селянство, було позбавлене політичних прав, але не втрачало (окрім колишніх поміщиків) економічні - права на землю та ведення власного підсобного господарства [24].

"Найбільш заможні групи села, - зазначалося в згаданій доповіді на з'їзді КНС, - які зміцніли економічно, безумовно спробують прямо, чи, що надзвичайно небезпечніше, різними шляхами лотрапили в органи Радянської влади на селі. Кращою формою захисту від них зі сторони КНС - є недопущення їх в сільські ради, волосні виконкоми та інші виборні державні та громадські органи. Їм не має місця в Радах України, там вся повнота влади повинна належати незаможному селянству і чесному середняку - ось головне і важливе політичне завдання КНС" [25].

На середину 1923 року, коли почали відчуватися перші позитивні результати господарського відродження, частина українського партійного керівництва, яка сприйняла НЕП як нову стратегію партії, негативно поставилась до того, що основна маса селянства витіснена комнезамами від участі в радянському будівництві. У виступі Т.С. Клименка на червневому 1923 року пленумі ЦК КП(б) України зазначалось, що "КНС через свою замкненість і очолюваність вищих органів комуністами, перетворюється у політичну партію незаможного селянства і грають по відношенню до рад безпосередньо роль партії". [26]

Проте, завдяки оцінці комнезамів головою ВУЦВК Г.Шетровським, як "міцної політичної організації радянської влади", на жовтневому 1923 року пленумі ЦК КП(б) України у відносинах сільрад та КНС суттєвих змін не сталося [27]. Комнезамами і надалі проводили соціальну лінію на селі, ігноруючи інтереси заможних селянських груп, незаконно позбавляючи їх виборчих прав, відтісняючи цим самим їх від участі в роботі рад.

Вибори 1921-1923 років засвідчили про надмірне підвищення в свідомості широких мас українського селянства штучно насадженого більшовицькою ідеологією комуністичного світогляду. І саме в даному світогляді, його негативним напрямком було створення в селянському середовищі атмосфери антагонізму, тобто протиставлення всьому селянству - заможного селянина, шляхом викриття, на їх думку, негативних аспектів його діяльності (а з точки зору більшовизму, майже вся діяльність заможного селянина кваліфікувалась як антидержавна) та недопускаючи його до повноцінної демократичної участі в роботі адміністративних установ села шляхом нецивілізованого обмеження його участі у виборчих процесах.

1. Мельник О. Боротьба за владу на селі в 1920 - 1925 роках: Сільські ради проти комнезамів II Нова політика. -1998.-№.2.-С35.

2. Комітети Незаможних Селян 1920-1933. Збірник документів і матеріалів. - К, 1968. - Л.С.

3. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 - 1928). - К, 1996. -С.270- 271.

4. ЦДАГО України. - Ф.І, оп. 20, спр. 1072, арк. 8; арк. 9; арк. 12 -13. Там же, арк. 19. Там же,

5. арк.22. Там же, арк.8; арк. 16. Там же, арк. 112. Там же, арк. 6. Там же, арк.46; арк.54.

6. ЦДАГО України.-Ф.І, оп. 20, спр. 1073, арк. 14. ЦДАГО України.

7. - Ф.І, оп. 20, спр. 1072, арк.30; арк. 32; арк. 37. ЦДАГО України. -

8. Ф.І, оп. 20, спр. 1063, арк.79.

9. ЦДАГО України - Ф.І, оп. 20, спр. 1072, арк.8; арк.10; арк. 37-38; арк.51-52; арк. 58-59; арк. 60; арк. 63-

10. 64- арк 68-69; арк. 73-74; арк. 75-76; арк. 90; арк. 106; спр. 1073, арк. 14; арк. 19. Там же, арк. 19-20;

11. арк. 32; арк. 35-36; арк. 58-59; арк. 62; арк. 90

12. Ганжа О.І. Боротьба з куркульством на Україні в 1921-1923 рр. II У.І.Ж.-1987. -М>5.- С117.

13. ЦДАГО України. - Ф.І, оп. 20, спр. 1666, арк. 28. Там же. Там же.

14. Там же, арк. 27-28.

Там же, арк. 34. Там

15. оке, арк. 28.

16. Кобише'вський В. Новые союзные законы об избирательных правах граждан и порядке производства

17. выборов. -Х., 1925.

18. ЦДАГО України. - Ф.І, оп. 20, спр. 1666, арк. 5.

19. ЦДАГО України. - Ф.І, оп. 1, спр. 112, арк. 7.

20. Загорський П.С., Стоян П.К. Нариси історії комітетів незаможних селян. - К., /У6(А - с. /о.

21.

22.

23.

24.

25.

26. -239-

27.